

A családellenes szerb állampolitika mint a magyar kisebbség elleni nemzetiségi politika része a Vajdaságban

"Cselekedjünk úgy, hogy megmaradjunk!"

Sütő András

A szerbek 1918-tól kezdve napjainkig a magyar kisebbségellenes politikájuknak katonai-stratégiai és állambiztonsági jelentőséget adtak. A magyar kérdés fontossága miatt sok mindenről hajlandók voltak lemondani. Tudatosan terveztek egy általános családellenes politikát, és vállalták is a rájuk eső következményeit, csak hogy megszabaduljanak a nemzetiségektől, elsősorban persze az albánoktól és a magyaroktól, mivel politikai súlya e két kisebbségnek van.

Ez a „szerb áldozatvállalás” akkor fizetődött volna ki, ha megszabadultak volna a szerb nemzetállamot veszélyeztető idegen nemzettestrészekről. Állambiztonsági utasítások alapján bizalmas kézikönyvekből tanították ezeket az elveket és elvárásokat. Nyilvánosan nem volt szabad beszélni róluk, csupán így kellett cselekedni.

Le kell szögeznünk: a családellenes politika és a nagy nemzeti elvárások elsősorban a két tartományban, Kosovo-Metohijában és a Vajdaságban érintettek minden családot - a szerb családokat is. Mégis, a szerb állam különböző politikai, gazdasági, népjóléti, oktatási intézkedései, személyzeti-káderpolitikája mindenekelőtt a magyar (és természetesen az albán) nemzetiségű családokat sújtotta és hozta hátrányos helyzetbe. Célja volt e családok erkölcsi erejének lezüllesztése, helyzetének kilátástalanná tétele. Kosovo-Metohijában ez a politika nem járt eredménnyel az albánok közösségi és összetartó ereje miatt. A magyar kisebbség esetében azonban súlyos következményei voltak. A szerb állampolitika sikeresen használta ki az individualizmusból eredő emberi gyengeségeket, az érvényesülési vágyat, a civilizációs igényekhez való igazodást.

Aligha van megdöbbenőbb adat, mint a következő: 1971-ben a gyermektelen magyar házastársak száma 28 769 volt. Számuk 1991-re 39 555-re emelkedett, azaz húsz év alatt több mint 10 000-rel nőtt.

Ilyen nagyszámú egyéni döntés nem lehet a véletlen szeszélyes játéka; a háttérben az állampolitikai döntések sorozata bújjik meg. A családépítő politikát a

rögeszmés szerb nemzetállami törekvés folytán a családromboló politika váltotta fel.

Általános rész

A vajdasági magyar közösségben 1991-ben 3621 gyermek született és 6396 fő halt meg. A születési ezrelék 10,7, a halálozási pedig 18,9 volt. A természetes szaporodás, azaz csökkenés a 339 456 vajdasági magyarra -8,1 ezrelék volt. Így folytatódott ez a következő években is.

Vajdaság a földkerekségnek minden bizonnyal az a térsége, ahol a teljes és természetes népességcsökkenés a legnagyobb és a legkifejezettebb. Soknemzetiségű térségben a jelenség általános, a magyarok hozzájárulása a népességcsökkenéshez azonban hovatovább a legnagyobb. A magyar közösség ebben a térségben eltűnően van. A nemzetiségeknek, elsősorban a legszámottevőbb nemzeti kisebbségnek, a magyarnak a magán- és közéleti zaklatása, bolygatása, nyugtalanítása, gyakori megkeserítése az elmúlt 75 év alatt folyamatos volt. A családépítéshez oly szükséges nyugalom és családpártoló általános légkör mindig hiányzott. Az általános gazdasági, politikai és jogi bizonytalanság a magyar családok mindennapi életének velejárója volt és maradt mind a mai napig. Különösen válságos volt az 1999-es és a 2000-es év, amikor sok család komolyan fontolgatta a kiköltözést. Kisebbségi sorsban nem lehet tartósan megkapaszkodni és gyökeret verni ebben a térségben - ez a nézet mélyen bevéődött az emberek tudatába. Az örökös éberség, a gyanakvás mindennel szemben, a személyi és köztudatnak az a mindenkori készenléti állapota, hogy „állami becsapás”, „szerb fondorlat”, valamilyen „újabb merénylet készül ellenem vagy ellenünk”, „az adót, a közterheket ránk akarják áthárítani”, „az ostoba politikájuk következményeit velünk akarják megfizettetni,” s az a törekvés, hogy ezt valahogy ki kellene védeni, ha lehet

– mélyen átjárja az itt élő magyarság jellemét és egyéniségét. Mint általános lelki magatartás és tudati beállítottság, a múltban a lehető legnagyobb mértékben befolyásolta a magyar népesség alakulását is. Mindenki – de nem mint közösség, hanem mint egyén – valami módon kereste és meg is találta a kivezető utat az elnyomottságból, a lelki zaklatottságból, és ahhoz igazította elvárásait az étellel szemben, a pusztta létét mentve kereste a kitörés lehetőségét.

A népességcsökkenés folyamatát számos családellenes állampolitikai intézkedés és tényező befolyásolta a gazdaság és a városfejlesztés területén. (Ennek nagy irodalma van, s másutt lesz szó róla.)

A család utáni vágy ösztöne állandó volt, s ezt a tudomány is segítette. (Számos gyermektelenségre ítélt házastárson segített, és gyermekáldással örvendeztette meg őket.) A családellenes társadalmi-gazdasági, politikai és jogi tényezők azonban a legváltozóbak voltak, s végül a legtartósabbaknak bizonyultak, és agresszívan hatottak. Tanulmányom célja azonban nem ez, hanem a demográfiai és lélektani tényezők elemzése. Ugyanis valamennyi előzőleg említett tényező behatolt az emberi tudatba, annak gyújtópontjába, s ott akarat formájában befolyásolta és befolyásolja az étellel szembeni elvárásokat. A születési ezrelék az a kristálygömb, Aladdinnak az a csodalámpája, a tudatnak és a lelkiületnek az a gyújtópontja, ahol tisztán látható az egész társadalom állapota és az étellel szembeni elvárások. Mint minden népesség számát, így a magyar népességét is a természetes népmozgalom és a vándormozgalom befolyásolja. A nemzeti kisebbségek esetében azonban e két folyamat bővült egy harmadikkal is: az asszimilációval. Az asszimiláció olyan erős tényező, amely minden megbízható számszerű kimutatást, tartósabb következtetést, értékítéletet vagy megállapítást a magyar nemzetiségről nagymértékben befolyásol. A kisebbséget, amely különböző lelki tényezők hatására asszimilálódni kezd, olyan centripetális erők hatják át, amelyek mozaikszerűvé teszik, vagy éppen darabokra tördelik a róla alkotott képet; megvilágítást, a jelenségekbe való bepillantást fragmentalizálják. A jelenség szétfolyó plazmává válik, amelyet nehéz megragadni, és nem lehet megőrizni tartósan egy képben. A nem mindig látható asszimilációt nehéz számszerűleg is láthatóvá tenni, ezért a jelenségek irányzata sokkal negatívabb, mint ahogy az a számbeállítás megállapított helyzetből következik.

Családideál – családtervezés

A családtervezés kérdéseinek tanulmányozásával Jugoszláviában nem foglalkoztak átfogóan a tudósok. Az ország etnikai beháborúban volt. A belgrádi tudósok figyelme már 1986 óta inkább a háború kérdéseire – és sajnos mindenekelőtt az előkészítésére – tevődött át. Sok belgrádi tudós, tudományos és akadémiai intézmény ugyanis a háború szolgálatába állt. Van azonban két régebbi keletű, értékes és átfogó tudományos kutatás, amely mélyrehatóan rávilágított a családtervezés problémáira és a helyzetére a korábbi Jugoszlávia területén. Az elsőt 1970-ben szervezte a Társadalomtudományi Intézet Demográfiai Kutatások Központja, a másikat 1976-ban a Szövetségi Statisztikai Intézet. Mindkét kutatás reprezentatív mintán felölelte a magyar nők termékeny korcsoportjaihoz tartozó részét. Az 1971-es népszámlálás a termékeny korcsoporthoz tartozó magyar nők számát az azonos termékeny korcsoporthoz tartozó összes nő 2,26%-ában állapította meg az akkori Jugoszlávia területén. A kutatási mintában a magyar nők az összes termékeny korcsoporthoz tartozó nők 2,36%-át adták. Hasonló volt az arányuk az 1970-es és 1976-os mintában is. Az adatokból azonnal kiderül, hogy a kutatásban részt vevő termékeny korcsoporthoz tartozó magyar nőknek már akkor is csak átlag 1,57 élve született gyermekük volt; a szerb nőknek 1,89, a horvát nőknek 1,94. Az őslakos (a lakóhelyet nem változtatott nőknek) átlag 1,89, a város környéki falvakból a városba áttelepült nőknek pedig 1,62 gyermekük volt. Ezt az észrevételt azért kellett megtenni, hogy a valóságos állapotból is vissza lehessen következtetni az eszményi, a kívánatos vagy a tervezett családnagyságra, illetve az ezzel kapcsolatban adott válaszok hitelességére és megbízhatóságára. A kutatásnak ugyanis csak néhány eredménye tartalmazza a nemzetiségi jelleggel való párosítást. Tudjuk, hogy a magyar nőknél mennyi volt az élve született gyermekek száma, ennek ellenére feltételezzük, hogy válaszaikban őszintén jelölték meg az eszményi családnagyságot.

A kutatás szerint a házastársaikkal közös megállapodásban a nőknek 77%-a ellenezte az ellenőrizetlen családtervezést, s csak 9%-a volt amellett, hogy a nő annyi gyereket szüljön, amennyit szülhet. Ez azt jelenti, hogy a magyar házastársak már ebben az időszakban éltek a családtervezés új tudományos eredményeivel.

Vajdaságban a nők az 1970-es kutatás szerint az átlag 2,37 gyermekszámot, 1976-ban pedig már csak a 2,28-at tartották az ideálisnak. Napjainkra ez a szám már minden bizonnyal csökkent. Meglepő, hogy a városi és a falusi nők között, ha korábban volt is valamennyi különbség, a felmérés idejére teljesen elhanyagolhatóvá vált (azzal a kiegészítéssel, hogy a falvakból egyre több népesség költözik el, s velük együtt a termékeny korcsoportba tartozó nők is). Különösen a fiatal falusi és városi női népesség között tűnt el a korábbi különbség. Az idősebb korcsoport (a 45-49 éves nők) nem sokkal korábban még családonként átlag 2,5 gyermeket tartott ideálisnak, a fiatalabb korcsoport (a 15-19 éves nők) 1976-ban csak 2,1-et.

Mivel a férjzett fiatalabb magyar nőknek átlag alig több mint másfél gyermekük volt, de valószínűleg ők is a 2,1-et tartották ideálisnak (ami egyénileg biológiai indíttatású szemléletből ered), nyilvánvaló, hogy elégedetlenek vele, hogy ennél kevesebbet szültek.

Az ideálisnak tartott és megszült gyermekszám között fél gyermekhiány mutatkozott. Azok a nők, akik már hosszabb ideig éltek házasságban, a nagyobb gyermekszámot tartották ideálisnak, akik viszont rövid ideig, a kisebb gyermekszámot. Arra a kérdésre, hogy hány gyermeket terveznek, a Vajdaságban élő férjzett, köztük a magyar nők válaszából is minden esetben az derült ki, hogy jóval kevesebbet, mint ahány gyermeket eszményinek tartottak. Még azok sem, akik a két gyermeket tartották ideálisnak, terveztek két gyermeket, akik viszont a hármat tartották ideálisnak, csupán átlag 2,3 gyermeket terveztek be.

Az adatokból arra lehet következtetni, hogy a magyar nők 80-85%-a a két gyermeket tartotta ideálisnak, de ennél jóval kevesebbet tervezett szülni. Vajdaságban, 1976-ban az egygyermekes anyák, köztük a magyar nők 50-55%-a egynél több gyermeket már nem is akart szülni. Ezt főként személyes okokkal, elsősorban rossz társadalmi közérzetükkel indokolták, és csak azután következtek egészségügyi okok. Az indokok között a sor legvégén vannak a gazdasági jellegűek. Érdekes az is, hogy a házastársak egymás közti meg nem értése mint ok, amely eltérít a gyermekvállalástól, teljesen háttérbe szorult.

Vajdaságban tehát egyre kevesebb gyermeket terveztek be a nők: 1970-ben átlag 1,86 gyermeket, 1976-ban már csak 1,81 gyermeket. Akik még akartak szülni, átlag 0,34, illetve 0,30 gyermeket terveztek be. A tervezett gyermekszám azonban így is csak 2,2-re, illetve 2,1 gyermekre lett volna elég. Ebbe a képbe be-

lellettek a magyar nők úgy, hogy 72%-uk (1970), illetve 64%-uk (1976) helyeselte a terhességmegszakítást is mint a családtervezés durva módját; ez az arány éppen a magyar nők esetében volt a legmagasabb. Ugyanakkor 1970-ben a magyar nők termékenységének a mutatószáma csak 44,2 ezreléket tett ki.

A megkérdezett vajdasági házastársak 20%-a már a házasságkötés pillanatában nem akart egy-nél több gyermeket. Ez olyan tény, amely egy antropocentrizmusában és humanizmusában csorbult új világkép kialakulására utal.

A teljes általános iskolai végzettségű vajdasági nők 1970-ben átlag 2,2 és 1976-ban a 2,1 gyermeket tartották ideálisnak családonként, tehát már alig különböztek a közép-, főiskolai vagy egyetemi végzettségű nőktől. Nyilvánvaló, hogy mindenki azonos uralkodó eszmerendszer és értékítélet, önmegtagadó szemlélet és frusztrált érzésvilág keretében kezdett gondolkodni, és azonos kultúrkörhöz tartozott.

Rohamosan közeledtek egymáshoz a reprodukciós normákkal kapcsolatos követelmények és elképzelések a városi és a falusi, a gazdaságilag aktív és az eltartott városi és falusi nők között is. (A különbség 2,2, illetve 2,3 gyermek között ingadozott.) A 15-35 éves nők korcsoportjában a nők csak két gyermeket kívántak. Csupán a 45 évnél idősebb nők szerettek volna 2,3 gyermeket. Ők azonban egy régebbi műveltségi hagyományhoz tartoztak, és a termékeny korukon már túl voltak. Az egygyermekes nők 44,4%-a még akart gyermeket, viszont már 55,6%-uk úgy nyilatkozott, hogy nem kíván több gyermeket.

Nyilvánvaló azonban, hogy ezt a kijelentést utólag még sokan módosították, mert a népszámlálási adatok erre engednek következtetni.

Egy másik kutatás adatai szerint, amelyeket 1969-1974 között gyűjtött össze Radojka Prudan Újvidéken, sokkal árnyaltabb betekintést kaphatunk az utódkívánás szövevényes és többszörösen összetett kérdésébe. Radojka Prudan kutatása is reprezentatív volt, és nagyszámú magyar házaspár utódkívánásait ölelte fel. Szerinte a magyar feleségek 77%-a akart gyermeket, és csak 22,2% nem. A magyar és nem magyar férfiak 44%-a ellenben nem akart utódot, és csak 55%-a igen. E tekintetben nagy a különbség a szerb és a Crna Gora-i, illetve a magyar feleségek és férfiak között. Ez a kutatás arra világít rá, hogy a nőknek legalább a fele, amikor megfogalmazza reprodukciós elvárásait, figyelembe veszi a férj kívánásait, és azonosul velük. Nem elhanyagolható az sem, hogy a nők véle-

ményét a férfiak nemcsak befolyásolják, hanem kényszerítően is hatnak rá. Radojka Prudan felmérése arra mutat rá, hogy határozottan el kell utasítani a nőket befolyásoló férfiönzést.

Jövőképet, eszményeket a férfiak és a nők együtt kell hogy alkossanak, sorskérdésekben együtt döntsenek és ítélkezzenek; együtt és egymásra hatva mérjék fel lehetőségeiket stb.

Foglaljuk össze a fent említett, többszörösen re-tegezett eredményeket, és vonjunk le belőlük a jelenre is érvényes következtetéseket:

1) a gyermekek számával kapcsolatos családtervezés a születésszabályozási és fogamzásgátlási technikák ismeretében, elsajátításával és gyakorlati alkalmazásával olyan eszköztárat kapott, amely arra utal, hogy az eszmény és az akarat ilyenkor előtérbe kerül mint döntő tényező. A házaspárokon múlik, hogy akarnak-e vagy sem gyermeket, és hányat vállalnak. Ahhoz, hogy a házaspárok gyermekáldást vállaljanak, sok családon kívüli tényezőnek kell egybeesni akaratukkal. Csak akkor alakul ki egyértelmű elhatározás, ha világosan láthatók a körülmények, ígéretes és értelmes a jövő. A fogamzási és szülési folyamatok tudományos és közhasznú ismerete, a születésszabályozás technikai olyan nagy felfedezésnek tekinthetők, mint a tűz vagy az atomenergia. Ennek folytán a család nagyságát elsősorban a családról kialakított helyes vagy téves, önépítő vagy önmegtágadó eszmények befolyásolják. A többi tényező is (meddőség, törvényesített vagy szabad partneri kapcsolat, egymástól való távollét, házasságkötés vagy válás, korosság stb.) mind je-

lentős, de másodrendű, mert szintén alárendelhető a születésszabályozásnak. A fogamzásgátlási és a születésszabályozási módszerek között még mindig vannak durva beavatkozások (bár ezek is ma már szak-szerű módon történnek), és vannak humánus, megelőző módszerek. Ha 1976-ban még csak a népesség 70%-a fogadta el az új fogamzásgátló módszereket, ma már elmondható, hogy minden bizonnyal a népesség 95-99%-a használja.

Néhány következtetés: tapasztalható, hogy az új típusú kultúrához tartozó korcsoportokban átlag csak 1,9 gyermeket tervez a házaspárok 88%-a. Ez azt jelzi, hogy vannak olyan házastársak is, akik lemondanak arról az emberileg és biológiailag indokolt önző jogukról, hogy legyen utódjuk. A másik következtetés, hogy a nők és férfiak valamennyi összetételben: a gazdasági, műveltségi és más demográfiai összetételben homogenizálódnak, az ideális családnagyságról, a kívánt és a betervezett gyermekek számáról mindinkább azonos nézeteket vallanak.

2) Uralkodóvá vált az a nézet, hogy „nem kell a sok gyermek”, csak kettő, helyettem és helyetted - de sajnos ez sem valósul meg. A következmény: a születések csökkenő száma és a termékenység esése. Ebben a kultúrmodellben senki sem gondolkodik a közösségi normák szellemében. Annak, hogy a valóságban már a két gyermek sem születik meg, számtalan biológiai, gazdasági, egészségügyi és pszichológiai oka és nehézsége van.

A magyar népesség termékenysége (fertilitása) Jugoszláviában

Az élve született gyermekek száma 1000 15-49 éves nőre

	1953	1961	1981	1991	Index 1953 = 100
Magyar	72,2	59,4	54,1	46,4	64,3

Megjegyzés: Az 1991-es adat már Kis-Jugoszláviára vonatkozik.

A táblázatban látható, hogy a magyar nők 1991-ben 36%-kal kevesebb gyermeket szültek, mint 1953-ban. Ebben az időszakban nagymértékben esett a szülőképes nők száma is. (Ez egy másik táblázatban lesz látható.) A számokból kitűnik, hogy a magyar népesség csupán 1961-ig volt képes reprodukálódni, s ezután megszűnt a megújuláshoz szükséges vitális ereje.

Az élve született gyermekek száma egy magyar nőre számítva (korcsoportok szerint) Jugoszláviában

Korcsoport	1981	1991
Összesen	1,73	1,68
15–19	0,08	0,08
20–24	0,70	0,67
25–29	1,31	1,35
30–34	1,61	1,71
35–39	1,69	1,79
40–44	1,75	1,80
45–49	1,80	1,75
50–54	1,88	1,79
55–59	2,03	1,82
60–64	2,20	1,90
65–69	2,30	2,05
70–74	2,38	2,22
75+	2,62	2,33

A magyar nők teljes termékenységi arányszáma 1981-ben és 1991-ben egyetlen termékenységi korcsoportnál sem érte el a 2,1 gyermeket, hanem mélyen alatta maradt. Csak a 60-69 éves nők biztosították a maguk termékenységi idejében a magyar népesség egyszerű reprodukcióját. Nem számítva a 15-19 és a 20-24 éves korcsoportokhoz tartozó nőket, átlag 20-25% gyermek hiányzott a népszámlálás adott pillanatában az egyszerű népességi reprodukcióhoz szinte minden korcsoportnál és a termékenységi időszak lejártakor is (49 éves korban). A magyar nők 1981-ben és 1991-ben a tervezett és kívánt gyermekek 85%-át megszülték 30 éves korukig. Nem valószínű, hogy ez a helyzet jobbra fordult volna az újabb, a várható népszámlálás adatai szerint. A vitális statisztikákból kapott adatok arra engednek következtetni, hogy a 25-29 éves korcsoportokhoz tartozó nők gyermekeinek száma még tovább csökkenhetett, és valószínűleg nem haladta meg az átlag 1,3 gyermeket, a 30-34 éves korcsoportba tartozó nők esetében még tovább csökkenhetett és valószínűleg nem haladta meg az 1,1 gyermeket, a 30-34 éves korcsoportban az 1,7 gyermeket, így a helyzet a termékenységi kor végéig sem sokat javulhatott. Ezek szerint a nők teljes termékenységi arányszáma 1991-ben átlag 1,68 gyermek volt. Ezek a teljes és gyors kipusztulás mutatószámok, mert mint tudjuk, az átlag 1,5-1,6 gyermek ugyan magyar anyáktól született, de nem biztos, hogy magyar nemzetiségű utóddá vált.

**A vajdasági magyar nők (15-49 éves korig) termékenységének
korspecifikus arányszámai 1991-ben**

Korcsoport	Születések száma	Magyar nők	Ezer főre
15-19	428	9 346	47,5
20-24	1 408	9 691	156,4
25-29	1 108	10 373	110,8
30-34	491	11 239	44,6
35-39	150	12 683	12,5
40-44	35	11 789	2,9
45-49	1	12 939	0,0
Összesen	3 621	78 060	46,4

Megjegyzés: A vajdasági magyar nők esetében az arányszámok csak jelentéktelen mértékben térnek el a Kis-Jugoszláviára vonatkozóktól, mivel Vajdaságon kívül mindössze 5000 magyar élt, tehát a termékeny nők száma nem lehetett több, mint ennek a 23%-a, vagyis 1150 nő.

**A magyar nők termékeny korcsoportja (15-től 49 éves korig) és a születések száma a korábbi Ju-
goszláviában (1971-ben) és Kis-Jugoszláviában (1991-ben)**

Termékeny korcsoportok	1971	1991	Csökkenés 1971 = 100
15-49 éves nők száma	123 091	78 060	63,4
Születések száma	5 440	3 621	66,6

A vizsgált időszakban a termékeny korcsoportokhoz tartozó nők össz-száma valamivel gyorsabban csökkent (36,6%), mint a születek száma (33,3%). Mivel az említett időszakban az összmagyarok száma csak 22%-kal fogyott, ez azt jelzi, hogy a magyar népesség további előregedésének valószínűsége még nagyobb lett.

Az előző táblázat adatai alapján arra is lehet következtetni, hogy 1971-1991 között alapjában véve már nem történt jelentős változás a termékenységben. A magyar családok már 1971-ben is ugyanazokhoz a reprodukciós normákhoz igazodtak, mint 1991-ben. Hogy Kis-Jugoszlávia magyar népessége mégis nagymértékben csökkent, minden bizonnyal egyrészt a megállapodottan alacsony reprodukciós normáknak, másrészt a kivándorlásnak, az elköltözésnek és az emigrálásnak tudható be.

Alacsony reprodukciós normák – Válsághelyzet a családban

Az alacsony reprodukciós normák a művi vetélés, illetve fogamzásgátlás következes alkalmazásával valósultak meg. E szinten a magyar népesség reprodukciója lehetetlenné vált, megállapodott az 1,6-1,7 gyermek szintjén. Mint ezt már említettük is, minden társadalmi, foglalkozási és szociális réteg, valamennyi korcsoport értékítélete a gyermekvállalás tekintetében közeledett egymáshoz, s a különbségek eltűnőben vannak. Maradtak a biológiai különbségek a termékenységben. Ha nem váltak be a fogamzásgátló technikák, akkor minden társadalmi réteg megítélése szerint indokolt volt a terhesség-megszakítás. 1976-ban például a nők 65%-a élt ezzel a lehetőséggel, 100 terhességmegszakításra 85 gyermek született Vajdaságban. Egy nőre átlag 1,6 abortusz jutott. Ugyanakkor már 1976-ban a nők túlnyomó többsége (több mint 60%-a) rendszeresen járt fogamzásgátló tanácsadásra; véleménynyilvánításuk alapján 97%-uk jól tájékozott a fogamzásgátló módszereket illetően. Mivel a családnagyság (gyermekvállalás) nem az ideálisnak tartott 2,1, illetve a betervezett 1,9 gyermek, hanem csak az 1,6-1,7 gyermek szintjén valósult meg, a tulajdonképeni probléma a különbség. Miért nem született átlag két gyermek?

A házastársak jelentős része két gyermeket tervezett. Az első szülés után azonban nem várt gazdasági, anyagi, biológiai, genetikai, egészségi akadályok merültek fel a családban. Ezt megelőzően, vagy ezzel egyidejűleg azonban válságeseemények történtek a társadalomban, a gazdasági életben is, melyek hatása begyűrűzött a családi életbe. A demográfiai események, illetve folyamatok alakulását sem szabad elhanyagolni (házasságkötések és válások gyakorisága, halálozás, korosság stb.). A házastársak, bár tervezték a gyermekek számát, rosszul tervezték: életüket később számtalan, figyelmen kívül hagyott tényező befolyásolta.

Ugyanakkor az emberközpontú életfilozófiából ered az is, hogy az életben nem lehet mindent előre ki tervezni; nem jó élet az, amelyet teljesen előre ki lehet tervezni, mert veszti az értelmét, az eseménygazdaságát. Az egygyermekes családok gyakran csak később döbbennek rá, hogy eljárt az idő fölöttük, s egészségük, koruk vagy az első gyermek kora miatt le kell mon-

dani a második gyermekről. (A megkérdezettek 50%-a ezt vallotta.) Akiknek két vagy három gyermekük volt, szintén ilyen okokra hivatkoztak, de náluk már nagy súllyal szerepeltek az anyagi okok is, amelyek akadályozták őket az újabb gyermekvállalásban (a megkérdezettek 20%-a). Az egygyermekes családok úgyszólván nem is említették az anyagi hiányt, mely eltérítette volna őket a második gyermek vállalásától; a kétgyermekeseknél sem mindig az anyagiak voltak a legfontosabbak, de már ez a tényező is megjelent. Mire lehet ebből következtetni? Arra, hogy akik vállalták a házasságot és a gyermeket, már előzőleg anyagi biztonságra törekedtek, és ezt minden bizonnyal meg is teremtték a tervezett gyermekszámhoz. A főiskolát és egyetemet végzett nőknél más volt a helyzet: az egy gyermek vállalása nem képezett különösebb akadályt érvényesülésükben; a kettő, úgy látszik, igen (50%-uk ezt hangoztatta is).

Ez az összetett kép úgy válik teljessé, hogy házastársi megállapodással vagy más okból kifolyólag az egygyermekes vajdasági, köztük a magyar nők 52%-a akart még egy gyermeket, a többi nem; a kétgyermekesek közül már csak 5% szeretett volna, 95%-uk befejeztnek tartotta a szülést. Ennek következményeként a világra hozott gyermekek száma mintegy 0,6 gyermekkel maradt el az ideálisnak tartott gyermekszámtól.

Ha ez az állapot állandósulna, az egyik nem fele nem tudna megújulni. Ugyanakkor az is látható, hogy habár 1976-ban az újszülöttek száma nem érte el az átlag 1,8 gyermeket, és 1991-ben ez a mutató csak 1,6-1,7 volt, a nők mégis vágnak a két gyermekre, csak nem vállalják. Véleményük szerint, ha már megvan a két gyermek, a nőnek joga van, hogy bármilyen módon védekezzen „a sok” (tehát a három) gyermek ellen.

Hogy a termékeny nők szülnének legalább átlag 2,0-2,1 gyermeket, amit ideálisnak és kívánatosnak tartanak, illetve legalább 1,9 gyermeket, amit a magyar nők is betervezték, a házastársaknak egymás között minden bizonnyal még sok lesz a rendeznivalójuk. Sok feladat hárul azokra a társadalmi tényezőkre is, amelyek védik a nők egészségét, szülőképeségét, termékenységét; azokra, akik segítenek neki a gyermekörzésben és -nevelésben; azokra, akik megszervezik a nők szabadidejét, tehermentesítik őket, a gyermekek ellenére is biztosítják számukra az érvényesülési lehetőséget. A szociális, gazdasági és egyéb körülmények javítása nélkül a családbővítés lehetőségei szűk keretek között maradnak. Gazdasági és szociális téren több

teendő van, mint bármikor, hiszen a jövőkép tele van bizonytalan mozzanatokkal.

Ahhoz, hogy a társadalom ismét emberközpontú intézkedéseket foganatosítson, és eredményük is megmutatkozzon olyan értelemben, hogy vissza lehessen kapaszkodni az átlagos 2-2,1 gyermekszámra - amely az ember ösztönös vágya is -, legkevesebb egy-két évtized szükséges. Mit lehet még tenni a gyermekszám növeléséért, hogy az átlag ismét 2,2-2,4 gyermek legyen? A mai ember, ahogy a filozófusok fogalmazzák, az abszolút jelen időben él. Világunk egocentrikus világ. Az embert elődeinek múltja és utódainak jövője csak közvetve érdekli. Amit tesz, azt a jelenért, önmagáért teszi. Ezt a világméretet, ezt a kultúrmodellt nem lehet máról holnapra megváltoztatni, mert már kialakult egy ilyen életfilozófia és erkölcsi magatartás is. Ez az egész nyugati civilizációban jelen van, és jellemzi a mi életünket is. Az erőszakos, jogi módszerekkel folytatott populációs politika most, amikor a születésszabályozásban elért tudományos módszerek közhasználatúvá váltak, nem járna olyan eredménnyel, mint 40-50 évvel ezelőtt, amikor a népesség műveltségi szintje jóval alacsonyabb volt. Akkor a tudatot és a tudományt is sokkal több tévhit hatotta át, mint most, amikor a hitet is át-hatja a ráció, és a hitvilág is egy tudományos világképbe igyekezik beilleszkedni. A jogalkotás bármely más területen a körülmények alakítására jobban tudna hatni, mint az erőszakosan irányított populációs politikában, hiszen az utódok létrehozása egyszerre képezi a társadalom leginkább mély áramlatú és rejtett folyamatait, ugyanakkor a leginkább légies, az eszményekbe kapaszkodó és a valóságtól legjobban elrugaszkodott folyamatait is.

Nem valószínű, hogy azok az emberek, akik a közösség reprodukciója szempontjából több gyermeket szeretnének, a jövőben magukhoz tudnák ragadni a hatalmat és a jogalkotást, és elrendelni azoknak, akiknek nincs elég gyermekük, hogy szaporodjanak. A jogalkotás sokat tehet más téren, de számos társadalmi csoport birtokolni akarja, amelynek ez a kérdés nem fontos. Az erőszakos népességi politika hívei állandóan komoly konkurenciával találnák magukat szemben, és szükségszerűen alulmaradnának. Ezzel szemben a populációs politika hívei számos nem állami jellegű, hanem civil szervezetben vannak jelen, és ott fejtik ki tevékenységüket.

A jogalkotás területére nagyon nehéz, egyre nehezebb betörni, mert számos társadalmi és hatalmi csoport érdekelt benne.

A születésszabályozás korszerű, biztonságos módszereinek megtagadása, eltiltása a társadalom tagjaitól nem járna semmilyen eredménnyel; illetve több kárral, mint haszonnal. Elsősorban tehát azon oknál fogva, hogy az életstílust a racionális szempont határozza meg és a jövőbe vetett hit helyett a jelen túltertelése tapasztalható, kicsi a valószínűsége az olyan anyakultusznak, amely egy harmadik gyermekhez is ragaszkodna, hiszen a harmadik gyereket mindig a közösség érdekei nevében kérjük tőle! A házasságok és a családok helyzetének stabilizálódása, ha ehhez a szociális és gazdasági intézkedések és intézmények megfelelően hozzájárulnak (a nemzeti jövedelem újrafelosztása a többgyermekes családok javára, a kis lakások és toronyépületek helyett családi házak építése stb.) egész biztos, hogy ösztönzőleg hatna a népességpolitikára, és az átlag 1,6 gyermekszámot többre növelné. Kétséges azonban, hogy a termékenységi együttthatót 2,1 fölé lenne-e képes emelni. A kettőnél több gyermekideál és -vállalás, úgy tűnhet, nem más, mint önként hozott vagy kikényszerített áldozat. Az emberiség tudatának fejlődése azt mutatja, hogy az egyéni és nem a közösségi tudat erősödése irányába tolik el. Most, hogy a Föld népessége mindinkább egységes egészként érzékeli önmagát, ez az áldozat különösen nagyra tűnhet. Sajnos, szinte hiábavalónak is, mert a nagy nemzetek még nagyobbaknak és látványosabbnak tűnnek, mint korábban bármikor, a kicsik meg kisebbeknek és védtelenebbeknek. Ez a tény is növeli a kishitűséget és ezzel együtt a törpecsaládok irányába hat.

Családmentés külföldre

A népességpolitikai problémáktól függetlenül az emberek élnek a magánéletüket, és nem számolnak cselekedeteik várható közösségi következményeivel. Ez történt a vajdasági magyarokkal is az 1961-1991-es időszakban.

A vajdasági magyar kisebbség számát három tényező befolyásolta: 1. a családnagyság ideáljában történő változások; 2. a kivándorlás; 3. és a beolvadás. E három tényező hatása folyamatos és állandó volt, de nem mindig azonos intenzitású.

Az 1961-1991 közti időszakban a népszámlálásokban pontosan nem megállapított számú magyar vendégmunkás távozott az országból, hogy Nyugaton megteremtse a tartós beruházáshoz vagy a fogyasztá-

si cikkekhez szükséges anyagiakat, amelyekhez idehaza a munkájából sohasem juthatott volna. Végső célja mind-egyiknek a visszatérés volt. Ez azonban egyre jobban eltolódott, s legfőbbjük esetében kitelepedés vagy emigráció váltotta fel. Hamarosan kivették feleségüket vagy menyasszonyukat is. A gyerekeik már idegenben születtek. A gyermekek számára a szülők országa lett az „idegen”, ahova nem kíváncsoltak visszatérni. Túlnyomórészt családalapító korcsoportok távoztak, s gyermekeik ott születtek és ott maradtak, így a vajdasági népesség családalapító korcsoportjaiban nagyméretű és kétszeres le

szűkülés következett be. Ha ugyanis a legnagyobb méretű elvándorlás idején, 1973-1976 között távozott magyar vendégmunkások gyermekei visszatértek volna Vajdaságba, most ők lennének családalapító éveikben. Most születtek volna meg az első gyermekeik is. A családalapító korcsoportok további szűkülésének a másik oka kétségkívül az 1991-2001-es jugoszláv etnikai beháború. A családalapító korcsoportok sok tagja elmenekült; a gyermekeik külföldön, az emigrációban születtek meg (vagy még meg sem születtek). A következmények jól láthatók a következő áttekintésből:

A vajdasági magyarok születési és halálozási számának alakulása

	1990	1991	1992	1993	1997
Születés	3760	3621	3365	3251	3068
Index	100,0	96,3	89,5	86,6	81,2
Halálozás	-	6396	6484	6278	6143
Index	-	100	101,4	98,2	96,0
Különbség	-	2775	3119	3027	3075
Vitális index	-	0,57	0,51	0,52	0,49

Egy népesség már akkor is kihalna a távoli jövőben, ha a vitális indexe 0,99 lenne, nem pedig 0,49, mint a vajdasági magyaroké. A külföldi munkavállalás következtében megcsontult családalapító korcsoportok és az etnikai beháború miatt elmenekültek, kitelepültek és emigráltak száma negatív hatással lesz a vajdasági magyar népesség számának további alakulására és összetételére. E két tényező tovább csökkenti a népességet, gyengíti a természetes szaporodás lehetőségeit, csökkenti a születések számát és a termékenységet stb. Vajdaságnak szinte minden helységében megbomlott a nemek közötti egyensúly is, ami a férfinépesség egy részét fokozottabban arra kényszeríti, hogy a vegyes házasságban keresse egyéni boldogulását. A házasságokban a gyermekek egyre később születnek, s ezzel csökkent annak is a valószínűsége, hogy egy-két gyermeknél több legyen a családban. A népesség tragikusan elöregszik (nincs, aki eltartsa emberhez méltóan az öregeket), és nő a kihalás veszélye.

Tovább fog csökkenni a magyar népesség számaránya Vajdaság össznépeességében, s ez számos veszélyt rejt a politikai és egyéb jogok érvényesítésében az ősi földön. Ám a kivándorlás és következménye, a születések számának esése nem enyhítette és enyhíti a vajdasági magyar népesség munkanélküliségét. A hazaküldött valutából nincs akkora haszon, mint azt a család remélte. Ugyanakkor viszont a kivándorlás és kitelepülés folytán a vajdasági magyarság elvesztette és állandóan veszti emberi tőkét, e tőke értékes részeit: a képzeteket, a vállalkozókat, az értelmiségi réteget stb.

Egyes helységekben a kihalás veszélye ijesztően közelinek tűnik. A következő áttekintés bepillantást nyújt a születések és halálozások alakulásába az 1993-as évben néhány településen, ahol eddig a magyarság a lakosság jelentős többségét adta, vagy jelentős volt a száma.

Helység	Születések száma	Halálozások száma
Ómoravica	41	134
Szabadka	989	1523
Csantavér	98	128
Hajdújárás	26	35
Ludas	3	31
Magyarittabé	17	27
Szentmihály	13	13
Magyarcsernye	23	50
Oroszlámos	31	26
Majdán	6	12
Szilágyi	11	28
Nemesmilitics	45	57
Újvidék	1870	2045
Szenttamás	157	212
Bajsa	30	50
Topolya	159	274
Gunaras	18	6
Kavilló	1	4
Pacsér	25	62
Kishegyes	75	120
Feketics	45	95
Királyhalma	18	29
Torda	17	51
Törökbecse	160	293
Ada	110	180
Mohol	56	112
Obornjača	–	7
Törökfalu	–	11
Adorján	–	13

Magyarkanizsa	96	169
Kispiac	18	17
Kishomok	1	2
Martonos	21	21
Orom	17	28
Tóthfalu	14	12
Horgos	74	124
Völgyes	7	3
Kisorosz	41	51
Szaján	13	26
Felsőhegy	22	26
Kevi	8	21
Zenta	232	381
Tornyos	24	28
Egyházaskér	5	11
Hódegyháza	8	21
Tizsaszentmiklós	23	58
Padé	46	65
Szanád	15	19
Csóka	57	70
Torontálvásárhely	47	93
Bácskertes	15	14
Gombos	28	41
Telecska	15	37
Bezdán	33	93
Doroszló	13	47
Óbecse	326	471
Bácsföldvár	67	85
Péterréve	76	133
Temerin	186	221
Rábé	4	-
Becskerek	822	1089

A születések és a halálozások közötti különbség még nagyobb lenne, ha ki lehetne mutatni csak a magyar népességre vonatkozó számokat. Ilyen adataink azonban, sajnos, nincsenek.

A magyar népesség számának csökkenése és szórványosulása a közösségi összetartozás gyengüléséhez vezetett. Ez a veszéllyel jár, hogy az oktatási és művelődési lehetőségek teljesen elszorvadnak, számos helységben megszűnik a magyar tannyelvű oktatás törvény adta lehetőségéhez szükséges népességi-demográfiai alap, a minimum. A „mindenki egyért, és egy mindenkiért” elvét figyelembe kellene venni minden politikai cselekedetben és az erkölcsi magatartás kialakításában. Csak az a közösség maradhat meg, amely meg akar maradni mint közösség. A közösségi élet minden eddig ismeretlen formáját fel kellene tárni, hogy csökkenjen az aggregények és a hajadonok száma (számos faluban ijesztően nagy). A nemzetiségi közösségekben leginkább hiányoznak a fiatalok számára a közös szórakozás és ismerkedés köznapi és ünnepi formái.

A vegyes házasságok valósága elkerülhetetlen, mert az elsődleges emberi jogokból ered. A baj az, hogy a vegyes házasságokban hihetetlenül kifejezésre jut a kisebbségi érzés. A magyar házastárs legtöbb esetben szinte értelmetlenül és hihetetlenül könnyen lemond a magyar azonosságtudatról, anyanyelvének használatáról és továbbadásáról. Ha a magyar azonosságtudat megerősödne, létrejöhetne egy igazi érzelmi egyensúlyi állapot és kölcsönös megbecsülés a házastársak között. Kisebbségi lenne a szerb egynyelvű veszélye, s az eltűnés veszélye is eltávolodna.

Családelidegenítés (burkolt termékenységcsökkenés)

A családelidegenítés több évtizede feltartóztatatlannak tűnik. Miután 1965-1975 között a Jugoszláv Kommunista Szövetség kidolgozta a jugoszláv vallás nemzetek feletti ideológiáját, s az állam ezt anyagi előnyök juttatásával elkezdte ösztönözni, az örökös gazdasági elnyomottsághoz, a nyomorhoz és megaláztatáshoz szokott magyarok ezen az úton kezdték keresni a társadalmi felemelkedést. Ennek egyik útja kétségkívül a vegyes házasság volt. 1970-ig a házasságok 15-20%-a volt vegyes házasság, ettől kezdődően egyes időszakokban 30% fölé emelkedett. 1967-ben

1658 magyar hajadon ment férjhez, de csak 1182 válasszott magyar férjet. A házasságot kötött magyar nők 29,3%-a (ugyanebben az évben) szerb, jugoszláv, montenegrói vagy más nemzetiségű férfihoz ment feleségül.

A vegyes házasságokban a család kétnyelvűségét mindinkább felváltotta a szerb egynyelvűség. A vegyes házasságok száma növekedésének arányával megnőtt a magyar anyától született vagy magyar apától származó gyermekek száma is a vegyes házasságban.

A vegyes házasságokban magyar apától, illetőleg a magyar anyától született gyermekek túlnyomórészt szerb tannyelvű óvodába és általános iskolába jártak (hiszen alig 2-3 százalékuk járt magyar tannyelvű óvodába, illetve általános iskolába); ez a magyarok nagyon komoly és gyógyíthatatlannak tűnő azonosságtudati zavaraira utal, amelyeket képtelenek voltak leküzdni. Ezt a beteg tudatot a magyar politikai szervezetek megjelenése és tevékenysége (1990-2001) sem tudta módosítani vagy legalább enyhíteni. A családelidegenedés és a folyamatos kivándorlás a magyar népesség csökkenésére súlyos következményekkel járt, valójában közvetlenül kiváltja a magyar népesség csökkenését. Az asszimiláció és az állandósult kivándorlás nélkül a magyar népesség születési ezreléke a szerbekével azonos vagy annál még jobb lenne.

A vajdasági magyar népesség számának előjelezése 2021-ig

Nyers számításokon alapuló hozzávetőleges becslést adhatunk. Alaposabb számításoknak nincs helye, mert a jelenség ez idő szerint megfoghatatlan. Az 1981-1991 közötti időszakban a vajdasági magyar népesség száma átlagosan évi másfél százalékkal csökkent. Ennek következtében a népesség száma 45 865 fővel lett kevesebb. Ha a csökkenés továbbra is ilyen arányú lenne, a magyar népesség száma a következőképpen alakulna:

Év	Népesség
1981	385 356
1991	339 491
1995	319 000
2001	296 300

Tudjuk, hogy 1981-1991 között a külső vándormozgalom és az asszimiláció együttes hatása a ma-

gyar népesség csökkenésére 26 000 főben állapítható meg. Ebben az időszakban sem lassult a külső vándor-mozgalom, s ugyanolyan ütemű volt, mint az 1961-1971 vagy az 1971-1981 közti időszakban. Tehát az 1981–1991 közötti időszakban előállt népességcsökkenés kisebb mértékben adódhatott abból, hogy csökkent a születések és növekedett a halálozások száma. Ha ilyen ütemű maradna a csökkenés, 100 év múlva egyetlenegy magyar sem élne a Vajdaságban.

Az 1991. évi népszámlálásnak a magyar népesség korösszetételére vonatkozó adatai is arra utalnak, hogy változatlan maradt a születések és a halálozások aránya. A hatvan évesnél idősebb magyar népesség aránya az 1981-ben jegyzett 21,6%-ról 1991-ig 23,8%-ra nőtt, így a magyarok adták e korcsoportnak a 26,4%-át a Vajdaságban, holott népességük aránya Vajdaság összes népességében mindössze 18% volt. Ezek szerint csökkent a termékeny és családalapító korcsoportok nagysága, és nőttek az előregedett népesség korcsoportjai. Nem azonos gyermekszám vállalása esetén reális azt várni, hogy a magyar népesség legkevesebb évi 1,5%-os arányban fog csökkenni. Az évi csökkenés átlagos nagysága azonban elérheti a 2%-ot, de az 1,8%-ot egész biztosan.

Ezek szerint az 1991-2001 közötti időszakban a népesség száma már nem 43 191 fővel fog csökkenni, hanem 56 458 fővel. A magyar népesség 30 év alatt megfeleződne.

Különbözőek a becslések azzal kapcsolatban, hogy 1991-ben és azt követően hány erőszakkal mozgósított és katonaköteles magyar férfi bujdosott vagy menekült el az országból, és később hány családtag követte őket az emigrációba. Azzal kapcsolatban, hogy hány katonaköteles fiatalot mozgósítottak, létezik egy 1991-ben megjelentetett katonai jelentés, melynek alapján lehetséges volt következtetni arra, hogy mennyi magyar fiatalot mozgósítottak. A tartalékos állományból és a kiskatonákból mozgósítottak száma elérte a 18 000 főt. Ha ezeknek a számát is hozzáadnánk az előző csökkenéshez, a magyar népesség száma már évi 2,3%-kal csökkenne. Nagyon nehéz azonban pontosan

megállapítani, hogy a 18 000 közül hányan bujkáltak itthon, és hányan emigráltak, illetve menekültek külföldre. Hasonlóképpen nehéz következtetni arra is, hogy hány családtag követhette őket. Mivel ez a folyamat a szemünk láttára zajlott le, bizvást állítható, hogy a méretei áthatották az egész kisebbségi közösséget, és egyformán érintettek minden társadalmi réteget. Ennek alapján akár arra is lehet következtetni, hogy a magyar népesség csökkenése 2002-re elérte az évi 2,5%-ot.

A távozási folyamat 2001-ben sem állt le, bár jelentősen lelassult. Ettől is függ majd a vajdasági magyarság végleges száma 2002-ben.

Ha igaznak bizonyulna az a becslés, amely szerint 1991 óta 50 000 magyar hagyta el a Vajdaságot, a magyar népesség 2001-ben 233 000 főt tenne ki. A 233 000 magyar között még nagyobb mértékű lenne az előregedés, mint 1991-ben. Ezt a népességet fogja sújtani továbbra is a természetes depopuláció és a burkolt termékenységcsökkenés (az asszimiláció).

Bármelyik számítást is alkalmazzuk, mindegyik azt mutatja, hogy a vajdasági magyar kisebbséget további depopuláció és az eltűnés veszélye fenyegeti, már a rohamosan bekövetkező teljes kihalását és eltűnését éli. Ennek azonban nincs tudatában az irodalomközpontú értelmiség, pedig mindenkinél előbb kellett volna, hogy felismerje és figyelmeztessen a kihalás és eltűnés veszélyére. Ezt azonban elmulasztotta. A folyamat zajlott és zajlik magától – anélkül, hogy észrevették volna.

*

Sajtóhír, hogy 2002-ben Vajdaságban új népeségszabályozási program készül, s ennek érvényesítésére egy népeségszabályozási folyamatok irányításával megbízott minisztériumot hoznak létre. A külön minisztériumra eddig nem volt példa, így tapasztalat sincsen. Reméljük, hogy célul tűzi ki a Vajdaság minden nemzetének és nemzetiségének demográfiai helyzetjavítását.